

במספר מאמרים בעבר, עסקנו בהרחבה בסוגיא עמוקה: כיצד להתייחס להלכות הנובעות מהנחות יסוד מסויימות במציאות, שעל פי הידע בימינו, המדעי והרפואי, מתגלה שהנחות אלו אינן נראות נכונות. הדיון עסק הן בשאלה כיצד יש לפרש את דברי חז"ל, והן בשאלה כיצד יש לנהוג למעשה בימינו: האם עלינו להמשיך ולקבוע את ההלכה כפי שפסקו חז"ל, אף אם נראה בימינו שהמציאות שעליה מושתתת ההלכה אינה מתקיימת, או שעלינו לנקוט כי ההלכה בימינו שונה. הארכנו בכך רבות ואין זה המקום לשוב ולפרט את הדיון כולו (המאמרים זמינים כל העת באתר בית מדרש גבוה להלכה ורפואה).

להלן ברצוננו לדון במקרה מעט שונה, מרתק מאוד במציאות ומעניין מבחינה הלכתית: כיצד יש לקבוע את ההלכה במצבים בהם לא בהכרח השתנתה המציאות מכפי שחכמים קבעו אותה (ואת ההלכה על פיה), אלא במצבים שבהם התפתחה יכולת או טכנולוגיה רפואית כלשהי, שבעקבותיה יש שינוי בפועל במצב מסויים.

ניגש לדיון עצמו. בשולחן ערוך (אורח חיים הלכות שבת סימן של סעיף ז) נפסק:

"הולד שנולד עושין לו כל צרכיו ומרחיצין אותו ומולחין אותו וטומנין השליא כדי שיחם הולד וחותרכים את הטבור; והני מילי בנולד לט' או לז', אבל נולד לח' או ספק בן ז' או בן ח', אין מחללין עליו אלא אם כן גמרו שערו וצפרניו".

מקור ההלכה בברייתא במסכת שבת (דף קלה, א):

"דתנו רבנן, בן שבעה מחללין עליו את השבת, ובן שמנה אין מחללין עליו את השבת. ספק בן שבעה ספק בן שמונה - אין מחללין עליו את השבת. בן שמונה הרי הוא כאבן, ואסור לטלטלו. אבל אמו שוחה ומניקתו מפני הסכנה".

כלומר: חכמים קבעו על פי הידע הרפואי שהיה ברשותם, שעובר במעי אימו "נגמר" – כלומר תהליך ההתפתחות העוברי שלו מושלם) באחד משני מועדים: או בסוף החודש השביעי להיריון, או בסוף החודש התשיעי; אך לא ייתכן מצב שבו עובר יתפתח במלואו עד לחודש השמיני להיריון. לכן, עובר שנולד בזמן זה אנו מניחים בוודאות שהוא בוודאי ימות, ולכן יש לכך השלכה הלכתית מאוד משמעותית: אין מחללים עליו את השבת. כיוצא בזה, עובר שנולד בחודש השישי או החמישי להיריון, אנו מניחים באותה ודאות שהוא צפוי למות, ולכן אין מחללים עליו את השבת.

אך כפי שמציינים התוספות במקום (ד"ה בן), לכך יש חריג אחד. בגמרא במסכת יבמות (פ), (ב) מבואר (עיין שם במחלוקת התנאים), שלפעמים ייתכן מצב של עובר שתהליך ההתפתחות שלו הושלם בחודש השביעי, ומכל מקום הוא עדיין לא נולד, אלא "השתהה בבטן" אימו עד לחודש השמיני. תינוק כזה יכול לחיות ואינו כמו בן שמונה רגיל שההלכה היא שאינו יכול

לחיות. איך נדע האם זהו תינוק בן שמונה או בן שבעה שהשתהה בבטן? על פי בדיקת שער וציפורניו. אם הוא בן שמונה – שער וציפורניו לא אמורים להיות בריאים ומפותחים. לכן אם אנו מוצאים אותם תקינים, אנו מניחים שהוא בן שבעה שרק השתהה מלצאת עוד חודש ימים בבטן אימו.

(כדברי התוספות פסק גם הרא"ש, ובעקבותיהם השולחן ערוך. אך בביאור הגר"א פקפק בכך, וכתב שכל עוד לא מלאו לו שלושים יום, גם אם נגמרו שערותיו וציפורניו בלידתו – אין מחללים עליו את השבת אלא באיסור טלטול, עיין שם).

המציאות, לכאורה, מוכיחה שלא כהנחות היסוד הכתובות בגמרא, משום שאנו רואים תינוקות רבים שנולדים בגיל שמונה חודשים – ושורדים ומתפתחים יפה. אך עוד יותר מכך, המציאות היום אינה תואמת למציאות שבימי הגמרא לא רק בעובדות טבעיות, אלא גם בהתפתחות הרפואה, כאשר התפתחו מאוד מכשירים חדשים שבעזרתם ניתן לתפח מחוץ למעי אימו גם עובר שנולד בגיל חמישה ושישה חודשים, ובוודאי תינוקות פגים שנולדים בגיל שמונה חודשים שרובם ככולם שורדים ומתפתחים יפה. אם כך, יש לנו שתי שאלות: האם השתנתה המציאות ובעקבותיה תשתנה ההלכה, וכיצד יש להתייחס למצב שנוצר בעקבות פיתוחים רפואיים כמו אינקובטור, או תרופות המסייעות בהבשלת ריאות, וכדומה.

הראשון שהתייחס לנושא היה הגאון בעל ה"אמרי יושר" (חלק א סימן קעז, ב):

"ועל דבר שאלתו בהא דאורח חיים סימן ש"ל, בהפילה נפל שלא גמרו שער וציפורניו אין מחללין שבת עליו, דעכשיו שנתחדש המכונה דפאריז ועוד עיירות גדולות שאף נפל גמור שלא גמרו שער וציפורניו מחממין אותו שם זמן גידולו וחי, מה יהיה הדין עתה לענין שבת...".

המכונה הפריזאית היא כמובן האינקובטור. בתשובתו מתייחס האמרי יושר בספקנות רבה לתועלת של המכונה הזאת, ומעיר שאולי היא מועילה רק למיעוט – ושלכן אין בכך בכדי לשנות את ההלכה. כמובן, שאין שום דמיון ביכולות הרפואיות בין ימיו של הגאון רבי מאיר אריק זצ"ל, לבין הידע והטכנולוגיה העומדת לרשות הרפואה בימינו. עוד נשוב לכך.

הראשון מפוסקי הדור האחרון להתייחס למציאות בימינו (בלי קשר לאינקובטור) היה החזון איש, שבספרו חלק יורה דעה (סימן קנה, ד) כתב בזה כמה דברים קצרים. אגב, בספר מעשה איש (חלק א עמוד ר"ה), מציין שהתייחסותו של החזון איש לנושא זה אירעה לאחר שבא לפניו מעשה שהיה בעובר בן שמונה ששרד והתפתח יפה, ומכך התעורר החזון איש לעסוק בסוגיא ולברר את ההלכה בימינו. לדברי מחבר "מעשה איש", מצאו בין כתביו של החזון איש קונטרס שחיבר בנושא בכדי לבאר את ההלכה. לצערי, לא מצאתי קונטרס כזה,

וגם המחברים שם לא ציינו האם הקונטרס ראה אור עולם. אך בספרו הגדול כאמור מצינו התייחסות יחסית קצרה לנושא. אלו דבריו:

"יש טועין וסוברין דהנולד קדם ט' הוא נפל, ומתיאשין הימנו. ואינם זריזין ברפואתו. וזו טעות, אלא כל שנגמרו שעריו וצפרניו, הרי הוא ספק בן קיימא, וליש פוסקים הוא בחזקת ודאי בן קיימא, וחייבין להשתדל ברפואתו, ומחללין עליו את השבת לרפואתו, וכן מעידין עכשו עובדות רבות דבני ח' חיים ומתקיימין".

כלומר, עובדתית קובע החזון איש שכיום אנו רואים בני שמונה חיים וקיימים, ולכן הוא פוסק שמחללים עליהם את השבת ואין מתייחסים אליהם כאל נפלים – אם כי הוא מעיר שזה רק במצב שבו נגמרו השערות והציפורניים. כזכור, התוספות כתבו שבמצב זה אכן התינוק אינו בחזקת נפל משום שאנו מניחים שהוא "בן שבעה" חודשים שרק השתהה חודש נוסף בבטן. האם זו הנחת היסוד שעליה אנו צריכים להתבסס בכדי להתייחס לבני שמונה שלא כנפלים?

על כך כותב החזון איש:

"בימים הראשונים היה מיעוט המצוי שנגמרו לז'... ורובן לתשעה, אבל לא היו נגמרין לשמונה, ולפיכך אמרו 'האי בן שבעה הוא ואשתהי', וכמדומה דעכשו נשתנה הטבע, וכפי בחינת הרופאים - אפשר שהוסיפו השתלמותם אחר ז' ונגמרו לח'".

כלומר – אין צורך להניח שמדובר בבני שבעה שנשתהו בבטן, וניתן לקבוע שהשתנו הטבעים מזמן חז"ל לימינו וכיום ישנם עוברים שמשתלמים בבטן אמם בגיל שמונה חודשים. החזון איש מבסס קביעה זו על דעת הרופאים.

דוגמא הלכתית לכך שניתן לקבוע שהטבעים השתנו בהקשר זה של לידה, מביא החזון איש מהדין של לידה למקוטעין. בשולחן ערוך באבן העזר (סימן קנו, ד) פוסק השו"ע:

"מי שמת והניח אשתו מעוברת, אם הפילה, הרי זו תתייבם. ואם ילדה ויצא הולד חי לאויר העולם, אפילו מת בשעה שנולד, הרי אמו פטורה מהחליצה ומן היבום. אבל מדברי סופרים, עד שיודע בודאי שכלו לו חדשיו ונולד לתשעה חדשים גמורים".

על כך מעיר הרמ"א:

"הגה: יש אומרים דבזמן הזה אפילו לא נכנסה בחדש התשיעי רק יום אחד מלבד יום שנתעברה בו, הוי ולד קיימא. ואף על גב דאמרין בגמרא יולדת לתשעה אינה יולדת למקוטעין, כבר תמהו על זה רבים שהחוש מכחיש זה, אלא שאנו צריכין לומר שעכשו נשתנה הענין, וכן הוא בכמה דברים (ב"י בשם התשב"ץ)".

המקרים דומים מאוד, וכשם שבלידה למקוטעין פוסק הרמ"א שניתן לסמוך על ההנחה שנסתנתה המציאות – כך גם לגבי לידת בן שמונה.

אם כך, יש לנו שתי סברות שלפיהן ההלכה צריכה להיקבע אחרת מכפי שנפסק בגמרא ובשולחן ערוך:

1. בימינו השתנתה המציאות ובן שמונה יכול לחיות, שלא כמו שהיה בעבר.
2. בימינו התמחתה הרפואה וניתן לסמוך עליה בכל מקרה של לידת בן שמונה, שסיכוייו לחיות יהיו גבוהים, ושלא כמו בזמן חז"ל שלא היה להם מכשירים אלו, ולכן מחללים עליו את השבת.

המנחת יצחק (חלק ד סימן קכג, חלק י סימן לא אות יג) התלבט ארוכות בשאלת ההסתמכות על האינקובטור, וערך מערכה ארוכה למצוא עוד צדדי היתר וקולא בכדי שנוכל לקבוע שאכן ההלכה בימינו שונה ממה שנפסק בגמרא ובשולחן ערוך. אך מסקנתו היא ברורה: אין דמיון בין האינקובטור של האמרי יושר לבין האינקובטור של ימינו (-יש לציין שישנם בימינו עוד מכשירים ותרופות רבות שמסייעים לשרידות והתפתחות של פגים), וניתן לסמוך על כך ולחלל את השבת בכל מצב של טיפול בפגים.

יש הבדל גדול מאוד בין שני המהלכים: למרות שבדרך כלל יהיה זמין מכשיר אינקובטור, מה יהיה הדין כשהוא אינו בנמצא? לדרכו של החזון איש, עדיין ההכרעה היא שהשתנה הטבע בימינו בלי קשר למכשור רפואי, ולכן מותר לחלל עליו את השבת; אך לפי השיטה השנייה – אין אפשרות לחלל עליו את השבת אלא אם כן ישנו אינקובטור זמין שנוכל להסתמך עליו.

ואכן, בשמירת שבת כהלכתה (פרק לו הערה כו) כתב בשם הגרש"ז אויערבאך, שזו לכאורה הנפקא מינה בין הסברות, אך כתב בשמו שעדיין אם גמרו שער וציפורניו ניתן לסמוך על התוספות שנפסק בשו"ע, שבן שבעה הוא אלא שהשתנה, ולא זו בלבד, אלא אפילו בנוולד לשישה ששם אי אפשר לומר את הטעם הזה, מכל מקום אנו יכולים להסתמך על האינקובטור.

כוונתו היא – שהרי החזון איש לא אמר את דבריו אלא לגבי מי שנולד לשמונה, ולא לגבי מי שנולד בן שישה או חמישה שכאמור גם לגביו אנו חייבים על פי הגמרא והשו"ע להתייחס אליו כנפל גמור, ולגביו לא מצינו שהשתנו הטבעים, שהרי עדיין המציאות היא שללא מיכשור רפואי הוא אינו צפוי לשרוד, ולכן רק עד כמה שאנו סומכים על האינקובטור נחלל עליו את השבת.

למעשה, הכרעת כל הפוסקים היא, שמחללים את השבת עבור על פג שנולד, משני טעמים אלו, וגם משום שישנם פעמים רבות ספיקות – למשל, מה נחשב שנגמרו שעותיו וציפורניו (פעמים רבות יש התפתחות חלקית שלהם בפגים). או ספיקות הנוגעות לקביעת שבוע ההיריון המדויק, המשפיע על קביעת שבוע ההיריון הנכון.¹

¹ עיין גם שבט הלוי חלק ג סימן קמא, חלק ח סימן פט אות ז.